

54 rekomendacje z I Kongresu Praw Obywatelskich i co z nimi zrobiliśmy w ciągu ostatniego roku

- 54 rekomendacje I Kongresu Praw Obywatelskich to lista zadań do wykonania dla Rzecznika Praw Obywatelskich i społeczeństwa obywatelskiego. Powstały one w wyniku debat kongresowych w grudniu 2017 r.
- Jak udało nam się te rekomendacje zrealizować?
- To podsumowanie roku pracy przedstawiamy tuż przed II Kongresem Praw Obywatelskich, który odbędzie się 14 i 15 grudnia 2018 r. - w stulecie polskiej niepodległości, ale także w 70 lat od podpisania Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i w 25 lat po tym, jak Polska związała się postanowieniami Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Jak widzieli najważniejsze problemy Polski uczestnicy I Kongresu Praw Obywatelskich 2017 r.?

MÓWILI: Nasze państwo wymaga zmian, ale nie przez likwidację trójpodziału władz czy upolitycznienie instytucji publicznych, lecz przez rozwiązywanie tysięcy mniejszych spraw – związanych z konkretnym problemem, środowiskiem, potrzebą społeczną.

MÓWILI: Obywatele mają coraz mniej możliwości i narzędzi do kontroli poczynań władzy na różnych szczeblach. Tym samym życie publiczne staje się mniej przejrzyste. Wskazując na konkretne przykłady, uczestnicy Kongresu postulowali rozwiązania, które służyłyby budowaniu państwa będącego partnerem obywateli, przyjaznego, szanującego podmiotowość jednostki.

MÓWILI: Jedną z naszych największych bolączek staje się zamieranie dialogu społecznego. Odwrócenie tej tendencji będzie miało kluczowe znaczenie dla losów demokracji i praw człowieka w naszym kraju.

KONGRES JEDNOZNACZNIE WSKAZAŁ na edukację jako podstawę rozwoju obywatelskiego. Priorytetem powinna być znajomość Konstytucji (patriotyzm konstytucyjny). Każdy uczeń, pracownik czy senior, każdy specjalista i zarządzający, powinien znać konkretne prawa obywatelskie i wiedzieć, jak je zastosować w różnych sytuacjach życiowych.

Wielką przyszłość ma samoorganizacja społeczna. Jest wiele spraw, w których obywatele dzięki współpracy mogą pomóc sobie sami, bez udziału organów państwowych. Zwłaszcza na szczeblu lokalnym, w środowiskach zamieszkania, ale i w korporacjach zawodowych.

JAK WYGLĄDAJĄ REKOMENDACJE I KONGRESU PRAW OBYWATELSKICH PO ROKU?

Prawo a wiedza i edukacja

Edukacja

Dyskusja o poziomie wiedzy społeczeństwa na temat praw obywatelskich uświadamia nam, jak wielkie są potrzeby edukacyjne w tym zakresie. Zbyt często bowiem bywamy „nierealistycznymi optymistami” – czyli jesteśmy przekonani, że łamanie praw obywatelskich, choćby opisywane w mediach, nas nie dotyczy i nigdy nam się nie przydarzy, stąd postrzegamy problem jako abstrakcyjny.

1. Musimy uczyć (się) o prawach człowieka i obywatela **od najmłodszych lat**. Nie tylko na lekcjach wychowawczych. Ważne jest, aby wskazywać na praktyczne zastosowanie wykładanych treści w nawiązaniu do praw człowieka. Np. nauka o człowieku, jego organizmie, potrzebach i możliwościach nie powinna być przekazywana w oderwaniu od jego praw z tego wynikających.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Prawnicy w całym kraju organizują regularne spotkania w ramach Tygodnia Konstytucyjnego w szkołach – każdy może pojechać do swojej szkoły i opowiedzieć uczniom o prawach człowieka i Konstytucji, wspólnie z młodszymi kolegami rozwiązać prawniczy casus
  - RPO Adam Bodnar regularnie spotyka się z młodzieżą szkolną w całym kraju, prowadzi lekcje o Konstytucji, a Biuro RPO organizuje warsztaty dla szkół i młodzieży
  - Biuro RPO zwraca uwagę na ważne problemy dotyczące młodych ludzi organizując tematyczne konferencje czy też promując wspólnie z organizacjami pozarządowymi raporty i badania społeczne (np. debatę na temat mowy nienawiści w sieci podczas Pol’and’Rock festiwal)
  - Warte analizy są badania wśród młodzieży zrobione na zlecenie BRPO [„Różnić się nie oznacza nienawidzić się. Mniej wrogości poprzez wiedzę o prawach człowieka i dialog”](#)
2. Aby **poprawić komunikację** dotyczącą praw człowieka, powinniśmy używać także języka wolnego od uprzedzeń, jasnego, najlepiej na przykładzie konkretnej osoby, pokazywać indywidualną historię – tak by ukazać utylitarny (praktyczny) charakter praw człowieka.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Rzecznik Praw Obywatelskich zmienia sposób mówienia o prawie. Opowiada o problemach ludzi, a nie kwestiach prawnych. Tak tworzone są komunikaty na stronie RPO i korzystają z nich media
- Zmieniliśmy sposób przygotowania Informacji RPO dla parlamentu o stanie przestrzegania praw i wolności w kraju. To obowiązkowy element działania Rzecznika – teraz Informacja opowiada o problemach ludzi i o ich prawach, a nie o zagadnieniach prawnych (ważnych dla prawników, ale

słabo rozumiały dla postronnych). Latem 2018 r. ten sposób opowiadania o problemach konstytucyjnych pojawił się także w niektórych mediach. W ten sposób razem budujemy nową, obywatelską kulturę mówienia o problemach, które razem możemy rozwiązywać

- **ZMIENILIŚMY STRONĘ RPO.GOV.PL. Opowiadamy teraz o sprawach obywateli (a nie o zadaniach instytucji). Działania Rzecznika prezentowane są więc tematycznie, ale także w podziale na prawa i wolności gwarantowane obywatelom w Konstytucji. Liczymy, że to narzędzie przyda się w edukacji obywatelskiej.**

3. Edukacja obywatelska to zadanie nie tylko dla szkoły, ale także dla przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego. Ważna jest edukacja samych nauczycieli po to, aby stale się rozwijali i poszukiwali nowych sposobów na komunikację z młodzieżą (współczesna demokracja nie traktuje po partnersku młodych ludzi, nie kieruje do nich przekazem, nie zauważa, co jest dla nich ważne. Traktuje ich jak biernych odbiorców decyzji, a nie nowych, aktywnych liderów z aspiracjami). Dobrym sposobem jest także angażowanie w kampanie społeczne osób publicznych, które przyciągną uwagę tych, którzy na co dzień są niezainteresowani tematem.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Adwokaci i sędziowie podejmują nowe działania edukacyjne – by być bliżej obywateli (Open'er, Pol'and'Rock Festival). Takie edukacyjne spotkania organizuje także RPO (przy okazji np. Kongresu Kobiet, Kongresu seniora, czy Pol'and'Rock Festival).
- Powstają nowe materiały przybliżające zagadnienia prawne i konstytucyjne – np. gra „Prawo polis”, książka „Jak urządzić skrzatowisko” prof. Ewy Łętowskiej.
- W 2018 r. Biuro wydało publikację „Nasze prawa” składającą się z tekstu Konstytucji, Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Karty Praw Podstawowych UE. Przystępna forma książki ma nie tylko upowszechnić znajomość tych aktów prawnych, ale także wskazać obywatelom na ich użyteczność.
- Od 2016 r. w Biurze RPO organizowane są specjalne praktyki wakacyjne dla studentów prawa – dzięki nim zyskują nie tylko wiedzę o prawach człowieka i konstytucji, ale także o tym, jak o nich mówić, by być słuchanym.
- **WIĘCEJ O DZIAŁANIACH EDUKACYJNYCH RPO: <https://www.rpo.gov.pl/pl/kategoria-prawna-i-organizacyjna/dzia%C5%82ania-edukacyjne>**

4. Edukacja powinna uwrażliwiać na prawa innych (zwłaszcza słabszych). Musimy wszyscy lepiej poznać prawo antydyskryminacyjne. Dotyczy to także sędziów i profesjonalnych pełnomocników reprezentujących osoby dyskryminowane.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- RPO w 2018 r. zaczął organizować w kraju spotkania dotyczące prawa antydyskryminacyjnego (fora antydyskryminacyjne w Gdańsku, Lublinie i Krakowie). Rozmawialiśmy z przedstawicielami organizacji zajmujących się przeciwdziałaniem dyskryminacji o problemach i możliwych działaniach w celu ich zniwelowania.
- Przygotowaliśmy raporty: na temat procedur antydyskryminacyjnych w służbach mundurowych oraz molestowania i molestowania seksualnego wśród studentek i studentów. To sposób na upowszechnienie wiedzy o tych negatywnych zjawiskach oraz promowanie właściwych standardów postępowania, a przede wszystkim – na wzmocnienie ofiar nierównego traktowania.
- Biuro RPO wspólnie z Fundacją Integracja wydało przyjazny poradnik o tym, jak dobrze wychowany człowiek zachowuje się wobec osób z niepełnosprawnościami. Podobne poradniki wydawane są też przez inne instytucje.
- Pracownicy Biura RPO dzielą się swoją wiedzą i ekspertyzą, prowadząc zajęcia z prawa antydyskryminacyjnego na Uniwersytecie SWPS.

AKTUALIZACJA: dowiedzieliśmy się też, że uczestnicy Kongresu z własnej inicjatywy zaangażowali się w edukację antydyskryminacyjną wśród uczniów

5. Osoby wykonujące zawody, w których można się zetknąć z ofiarami przemocy domowej, muszą uczyć się sposobów zapobiegania oraz wykrywania aktów przemocy, a także tematów dotyczących równości kobiet i mężczyzn. Proces ich edukacji musi pozwalać na zrozumienie potrzeb i praw ofiar przemocy oraz tego, jak zapobiegać wtórnej wiktymizacji i ograniczyć jej wpływ na dzieci.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Po ujawnieniu głośnych przypadków temat przemocy wobec kobiet jest już tematem obecnym w najważniejszych mediach.
  - Eksperci i rodzice mogli rozmawiać o swoich doświadczeniach, o tym, jak konflikt w rodzinie przenosi się na dzieci, w czasie Kongresu Praw Rodzicielskich, dwudniowego spotkania zorganizowanego przez RPO i Akademię Pedagogiki Specjalnej w Warszawie w czerwcu 2018 r. Dzięki temu temat ponownie pojawił się w przestrzeni publicznej.
  - Jak co roku przyłączamy się w listopadzie do kampanii „16 dni przeciw przemocy wobec kobiet”
6. Należy wspierać edukację seksualną, w ramach której przekazywana jest wiedza na temat zachowań asertywnych, tego jak zaakceptować i zrozumieć własną seksualność, jak wyrażać swoje uczucia, jak budować związki oparte na odpowiedzialności i miłości, czy też jak chronić się przed niechcianą ciążą oraz chorobami przenoszonymi drogą płciową.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Zmiana społeczna zaczęła się także w Polsce wraz z kampanią #Metoo. (debata o tym odbyła się na Pol'and'Rock Festival, temat będzie obecny także w czasie II Kongresu Praw Obywatelskich).
- Kampania #SEXEDPL Anji Rubik wskazuje, że właściwie realizowanej edukacji seksualnej w ramach edukacji formalnej coraz bardziej brakuje.
- RPO zwracał na to uwagę w swoim wystąpieniu w sprawie sprawozdania rządowego z wykonywania ustawy „o planowaniu rodziny...”. Takie sprawozdanie jest obowiązkiem rządu, a formalne stanowisko Rzecznika wymaga też odniesienia się do tego.

7. Włączenie imigrantów do życia społecznego wymaga działań edukacyjnych kierowanych do przybyszy, ale także edukacji antydyskryminacyjnej dla wszystkich uczniów.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- RPO alarmuje w sprawie zbyt długo trwających procedur wydawania decyzji legalizujących pobyt w Polsce. Jest to poważny problem nie tylko dla cudzoziemców, ale i dla polskich pracodawców
- Rzeczywista skala przestępstw z nienawiści w Polsce wobec Ukraińców, migrantów z państw muzułmańskich i z Afryki Subsaharyjskiej jest bardzo niedoszacowana; tylko 5% zdarzeń jest zgłaszanych policji – wskazują badania Biura RPO i biura ODIHR/OBWE
- Rzecznik interweniuje w przypadkach mowy nienawiści (np. w sprawach hasel wnoszonych w czasie demonstracji czy w sprawie głoszących niechęć do przybyszy materiałów wyborczych. Po takich interwencjach prokuratura zajmuje się taką sprawą)
- Eksperti, przedstawiciele społeczności ukraińskiej i działacze pozarządowi z całej Polski spotkali się w Biurze RPO 28 marca na konferencji poświęconej sytuacji mniejszości ukraińskiej i migrantów z Ukrainy. Obecny był ambasador Ukrainy Andrij Deszczyca. W czterech panelach dyskutowaliśmy o polityce pamięci, aktach nienawiści, sytuacji pracowników z Ukrainy i o tym, jak lokalne społeczności radzą sobie z integracją przybyszy. Takie spotkanie ułatwia zrozumienie najważniejszych problemów i szukanie sposobów na radzenie sobie z nimi.
- **DZIAŁANIA RPO DOTYCZĄCE CUDZOZIEMCÓW, MIGRANTÓW i UCHODźCÓW:**
<https://www.rpo.gov.pl/pl/kategoria-tematyczna/cudzoziemcy-uchodzcy-migranci>

Pomoc w trudnych sytuacjach, w tym pomoc prawna

Mądra wspólnota wie, jak ważne dla jej rozwoju i sukcesu jest to, aby obywatele potrafili korzystać ze swoich praw. Dlatego warto ich w tym wspierać. Nie może się to jednak ograniczać wyłącznie do płatnej pomocy pełnomocników prawnych.

8. Zaczniemy od poprawy obowiązującej od dwóch lat ustawy o nieodpłatnej pomocy prawnej. Wyłącznym kryterium uprawniającym do bezpłatnej pomocy prawnej powinien być dochód. Do ustalenia pozostaje sposób jego skutecznej weryfikacji.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Ustawa o nieodpłatnej pomocy prawnej została w 2018 r. zmieniona. Poszerzyła krąg osób, które mogą z takiej pomocy korzystać. Uwzględniła problemy osób z niepełnosprawnościami (nieodpłatna pomoc może być teraz świadczona nie tylko na miejscu, ale i na odległość). Ustawa nadal wymaga jednak pilnej naszej uwagi i sprawdzania, co jeszcze poprawić w systemie pomocy, by otrzymywali ją najbardziej potrzebujący.
  - RPO stale współpracuje z Fundacją Uniwersyteckich Poradni Prawnych.
  - Promujemy nieodpłatną pomoc prawną dla klientów, zwłaszcza dla kredytobiorców kredytów zwanych „frankowymi” (świadczą ją rzecznicy konsumentów i Rzecznik Finansowy).
9. Potrzebujemy też doradztwa rodzinnego czy psychologicznego (korzystanie z praw nie ogranicza się bowiem tylko do czynności prawnych) – a takiej pomocy nie mogą zapewnić prawnicy, lecz np. organizacje pozarządowe.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Problemem wsparcia rodzin zajmował się Kongres Praw Rodzicielskich w czerwcu 2018 r. Pracowaliśmy w trybie „panelowym”, zbierając wiedzę i tworząc forum wymiany opinii dla ekspertów
- Bardzo ważne jest naprawianie błędów prawa dotyczących alimentów. Niepłacenie alimentów jest źródłem konfliktów piętrzących się w rodzinach. Problemem alimentów zajmuje się wspólny zespół RPO i Rzecznika Praw Dziecka. Wiele zgłaszanych przez ten zespół postulatów jest już realizowanych przez rząd, widać już pierwsze zmiany w działaniu prawa, które od połowy 2017 r. pozwala skuteczniej – ale też łagodniej (bo nie więzieniem) - karać tych, którzy nie płacą na utrzymanie swoich dzieci
- Powoli w kraju tworzone są modele wsparcia dla rodzin w trudnych sytuacjach życiowych. Generalnie modele te opierają się na współpracy samorządów i organizacji pozarządowych, kościołów i administracji. Przykładem jest Chełm, gdzie po wielu staraniach powstał klub, w którym dorosłe osoby z niepełnosprawnością mogą spędzić do 4 godzin (a opiekujący się nimi bliscy mają 4 godziny np. na załatwienie najpilniejszych spraw)
- Przez cały rok wspólnie z wybranymi samorządami powiatowymi RPO promował projekt Komisji Ekspertów ds. Osób Starszych BRPO „System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania”. Podpowiada on, jak organizować pomoc na miejscu, by przeprowadzka do domu opieki była ostatecznością, a nie standardem.
- RPO wspiera powstawanie sieci pomocy dla rodzin chorych na Alzheimera (m.in. organizując konferencje, które można oglądać online i zabierać głos w kilkunastu miejscach w kraju, a przy okazji poznawać się nawzajem i wymieniać kontaktami)

10. Niezbędne jest wsparcie prawne dla organizacji pozarządowych działających na poziomie lokalnym. Warto dzielić się doświadczeniami. Pokazywać, że przynoszą one korzyści dla obu stron.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- RPO buduje sieć kontaktów z organizacjami społecznymi działającymi lokalnie i rozwiązującymi na miejscu najważniejsze problemy. W czasie II Kongresu Praw Obywatelskich organizujemy specjalny warsztat o tym, jak współpracować i tworzyć koalicje
- Dobre praktyki współpracy i nawiązywania kontaktów Rzecznik promuje też w Złotej Księdze Dobrych Praktyk na rzecz Społecznego Uczestnictwa Osób Starszych.

Prawo i wymiar sprawiedliwości

Prawo do obrony

11. Dziś w postępowaniu przygotowawczym kontakt adwokata z zatrzymanym w praktyce napotyka na mur niemożności. Konieczne jest faktyczne zagwarantowanie tego prawa.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- RPO stale upomina się o ułatwienie dostępu do adwokata po zatrzymaniu. Niestety, dopiero po dwóch latach uzyskał pierwszą odpowiedź (po interwencji u Premiera) i to negatywną: resort sprawiedliwości twierdzi, że obowiązujące nas przepisy są zgodne z prawem europejskim (dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r.) i nie są potrzebne zmiany dotyczące gwarancji prawa do adwokata.
12. Należy przykładąć większą wagę do informowania uczestników postępowań o przysługujących im prawach.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Mamy zestaw ulotek objaśniający w prosty sposób te prawa. Problemem jest ich dystrybucja – wiemy, że budzą duże zainteresowanie (rozdawaliśmy je na Debatach Regionalnych Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur, wyspecjalizowanej komórki BRPO. W tych spotkaniach uczestniczyli m.in. policjanci i więźniacy – teraz mają w dyspozycji tylko informacje urzędowe, napisane językiem prawniczym. Nasze ulotki napisane są „po ludzku”)
- Namierzyliśmy kilka konkretnych sytuacji prawnych, w których właściwe poinformowanie obywatela o przysługujących mu prawach zmieni jego sytuację (gdyby znał procedurę, mógłby np. nie pójść do więzienia, tylko odbyć karę inaczej) – omówione są w Informacji Rocznej RPO za rok 2017.

- Wiemy, że mamy kłopoty z wdrożeniem dyrektywy „ofiarowej”. Rzecznik przypominał w tym roku Ministrowi Sprawiedliwości, że Polska nadal nie ma przepisów pozwalających dobrze ocenić potrzeby ofiar tak, jak to rekomenduje dyrektywa unijna (nie gwarantuje ofiarom właściwego przesłuchania, a jeśli mają problemy ze zrozumieniem procedur prawnych - tego, że uzyskają właściwe wsparcie). Minister Sprawiedliwości nie widzi problemu.
- Mamy również problem z wdrożeniem dyrektywy „niewinnościowej”. Zastrzeżenia RPO budzi m.in. art. 168a kodeksu postępowania karnego dopuszczający dowody zebrane z naruszeniem prawa. Niestety, Minister Sprawiedliwości nie podziela stanowiska Rzecznika.

13. Pełnomocnicy prawni wskazują, że w praktyce utrudniony jest również dostęp do akt. Zwłaszcza w przypadku tymczasowego aresztowania nie ma dostępu do wszystkich dowodów. „Praktyka jest taka, że stykamy się z prokuratorem, który mówi, że bardzo chętnie by wszystko pokazał, ale nie ma. Sąd bez zgody prokuratora nie przekaże akt. Między istnieniem przepisu a jego realnym wykonaniem mija okres kilku dni czy tygodni. To powoduje, że nie ma równości broni”.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Problem został przeanalizowany na poziomie prawnym. RPO przedstawił swoje uwagi w wystąpieniu do resortu sprawiedliwości. Nie dostał jednak odpowiedzi.

W ocenie Rzecznika konieczne jest:

- wprowadzenie sądowej kontroli zarządzeń o odmowie dostępu do akt również nieprokuratorskich organów prowadzących postępowanie przygotowawcze,
- wprowadzenie rejestru wniosków o dostęp do akt i zarządzeń odmawiających dostępu na podstawie art. 156 §5a k.p.k.,
- zapewnienie odpowiedniego czasu na zapoznanie się z aktami sprawy przed posiedzeniem aresztowym,
- nałożenie na prokuratora obowiązku informowania podejrzanego i obrońcy o zamiarze albo fakcie złożenia wniosku o zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania oraz doręczenia jego odpisu podejrzanemu i jego obrońcy.

14. Konieczne jest dopilnowanie, by planowane zmiany prawa procesowego nie doprowadziły do tego, że postawienie w stan podejrzenia czy oskarżenia będzie de facto eliminowało człowieka z normalnego życia, bo nie będzie żadnej kontroli nad działaniem prokuratury ani limitu trwania postępowania przygotowawczego (czy nie powinno być zażalenia do sądu, który skontrolowałby, czy istnieją podstawy, by kogoś nazywać podejrzanym?).

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- W 2018 r. opinią publiczną wstrząsnęła sprawa p. Tomasza Komendy, który – jak się okazało - za nieudowodniony czyn spędził w więzieniu 18 lat. Takie historie uczą powstrzymywać się przed pochopnymi osądami.
- Rzecznik sprawdził w 2018 r., jak źle działa instytucja zażalenia na zastosowanie lub przedłużenie stosowania tymczasowego aresztu. W sądach okręgowych zażalenia były skuteczne w 9% spraw, zaś w sądach apelacyjnych - w 5%.
- Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka doprowadziły do ograniczenia procederu przedłużania tymczasowego aresztowania

15. Do realizacji praw obywatelskich, zwłaszcza związanych z ochroną prywatności, wolnością wypowiedzi, ale także prawem do życia w bezpiecznym państwie konieczne jest pilne uregulowanie zasad nadzoru nad służbami zajmującymi się walką z przestępczością i gromadzącymi w tym celu różne informacje (w tym dane osobowe).

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Ten problem jest bardzo dobrze zanalizowany prawnie. Są wystąpienia RPO do władz – wiadomo więc, co warto zrobić, by poprawić sytuację. Na razie się to nie dzieje
- **WIĘCEJ O DZIAŁANIACH RPO DOTYCZĄCYCH ART.42 KONSTYTUCJI (prawo do obrony): <https://www.rpo.gov.pl/pl/kategoria-konstytucyjna/art-42-prawo-do-obrony-domniemanie-niewinnosci>**

Prawo do sądu

16. Sądy muszą działać w sposób przejrzysty i zrozumiały. Sędziowie nie powinni koncentrować się jedynie na „załatwianiu spraw” i dążeniu do awansu, ale również na lepszej komunikacji ze wszystkimi stronami procesu sądowego.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- W ciągu ostatnich miesięcy, z powodu sporu o sposób reformowania sądownictwa, sędziowie podjęli trud przedstawiania istoty niezależności sądownictwa i jego znaczenia dla ochrony praw obywatelskich. Stosują nowe formy komunikacji, korzystają z mediów społecznościowych. W 2018 r. spotykali się np. z uczestnikami festiwalu Pol'And'Rock . Zorganizowali tam – wspólnie z RPO – symulacje rozpraw sądowych.
- Ponieważ tradycyjne debaty prawnicze są instytucjonalnie ograniczane – sędziowie zwracają się do ludzi. Spotykają się z nimi, zmieniają język, wiedzą już, że nie mogą komunikować się tylko językiem prawniczym

17. Na poziomie centralnym władza sądownicza w Polsce powinna zostać ukształtowana w sposób bardziej otwarty (chodzi o stworzenie obywatelom możliwości przyglądania się codziennej pracy sądów).

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Sądy organizują coraz częściej akcje typu „sąd bliżej ludzi” - symulacje rozpraw w sądzie (np. Sąd Okręgowy w Warszawie to robi)

18. Sądy powinny co roku organizować spotkania, w czasie których ludzie mogliby dowiedzieć się, czym zajmowali się sędziowie.

19. Sędziowie powinni też nauczyć się reagować na każde negatywne zachowanie przedstawicieli swojego środowiska. Postępowania dyscyplinarne powinny być inicjowane wobec sędziów, których zachowania budzą wątpliwości, ponieważ nawet pojedyncze incydenty mogą wpłynąć na opinię o całej społeczności sędziowskiej.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Propozycje zmiany w SN i stworzenie nowej izby dyscyplinarnej wywołały w środowisku ogromną dyskusję o tym, jak takie postępowanie dyscyplinarne powinno wyglądać
- Polityczny spór o ustawy sądowe sprawił, że dopuszczalna stała się środowiskowa krytyka zachowania sędziego.
- Paradoksalnie - dyskusja o kandydatach do Sądu Najwyższego typowanych przez nową KRS ujawniła skalę aktywności sądów dyscyplinarnych, o której wcześniej mało kto wiedział: otóż KRS przedstawiała prezydentowi do akceptacji kandydatury prawników, którzy mieli postępowania dyscyplinarne

20. Nie można ustawać w walce o ochronę wspólnych konstytucyjnych wartości, w tym o niezależne sądownictwo . Aby bronić demokracji – której niezbędnym elementem są wolne od wpływów politycznych sądy – trzeba zaangażowania, pasji i odwagi cywilnej każdego obywatela.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Protesty w obronie niezależności sądownictwa trwają drugi rok. W 2018 r. były mniej masowe. Ta forma aktywności zdaje się wyczerpywać
- Równocześnie opinia publiczna dowiaduje się o znaczeniu prawa europejskiego i zobowiązań międzynarodowych, jakie przyjęła Polska.
- Sądy, w tym Sąd Najwyższy, pokazują, jak korzystać z prawa europejskiego

21. Sędziowie powinni spłacać dług wobec obywateli, wykazując się odwagą w bezstronnym rozpoznaniu spraw sądowych, szczególnie w obecnym trudnym czasie, w którym politycy chcą wpływać na ich niezależność (nawet gdyby nie było pisanej Konstytucji, to w sędziowskich umysłach może być coś, co nazwiemy konstytucyjnym myśleniem w kategorii gwarancji obywatelskich, praw i wolności człowieka i obywatela). My wszyscy jako obywatele powinniśmy natomiast mieć odwagę bronić wartości konstytucyjnych, do których należy niezależny wymiar sprawiedliwości.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Mamy wiele przykładów wyroków w sprawach, w których mimo widocznych nacisków władz, sędziowie zachowują niezależność, odwołują się do wartości prawa i Konstytucji. Przykładem jest chociażby decyzja Sądu Apelacyjnego w Lublinie w sprawie marszu równości z października 2018 r. czy też wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w sprawie manifestacji pod Sejmem w grudniu 2016 r.
- Rzecznik Praw Obywatelskich w swojej Informacji Rocznej za rok 2017 (przygotowywanej po Kongresie) problemy, którymi się zajmuje, przedstawił na tle praw zapisanych w Konstytucji
- Wspomniana wyżej publikacja RPO „Nasze Prawa” (Konstytucja, Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Karta praw podstawowych Unii Europejskiej) pokazuje, że prawa, które nam przysługują, nie są nam dane z woli rządzących w Polsce, ale są głębiej zakorzenione – w polskiej i europejskiej tradycji i standardach międzynarodowych. Publikacja ta dystrybuowana jest na spotkaniach RPO

WIĘCEJ O DZIAŁANIACH RPO W SPRAWACH SĄDÓW <https://www.rpo.gov.pl/pl/kategoria-tematyczna/prawo-do-sadu>

Więcej praw

22. Powinniśmy wzmocnić środki ochrony prawnej przed dyskryminacją, uwzględniając, że Konstytucja zakazuje dyskryminacji z jakichkolwiek przyczyn. Ochrona ze względu na wszystkie przesłanki dyskryminacji powinna być taka sama.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Prawo antidyskryminacyjne wymaga uzupełnienia w celu zapewnienia równej ochrony prawnej różnych grup mniejszościowych – w 2018 r. również Komitet ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami wskazał na taką potrzebę. Dlatego tematyką tą zajmiemy się na II Kongresie Praw Obywatelskich.
- W kolejnych sprawach zastosowanie znalazły przepisy Kodeksu wykroczeń, ustanawiające zakaz odmowy świadczenia usługi bez uzasadnionej przyczyny. Jednak Minister Sprawiedliwości zaskarżył do Trybunału Konstytucyjnego regulację pozwalającą dochodzić naruszonych praw.

23. Projekt ustawy o ochronie danych osobowych przygotowany w Ministerstwie Cyfryzacji wymaga dyskusji, bowiem rozwiązania w nim zaproponowane odnośnie organu ochrony danych osobowych nie gwarantują niezależności.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Ustawa regulująca funkcjonowanie organu ochrony danych osobowych została uchwalona ostatecznie 10 maja 2018 r. Uwzględniono uwagi, m.in. RPO, dotyczące konieczności zapewnienia niezależności Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych.
- Dane osobowe to waluta współczesnego świata. Dzięki nim rozwijają się serwisy i usługi. Jednak do tej pory ochrona danych regulowana była w Europie na szczeblu krajowym, co nie dawało skutecznej ochrony przed wielkimi firmami internetowymi. W 2018 r. w całej Europie zaczęto stosować RODO.
- RODO daje obywatelom więcej możliwości prawnych – mogą np. poskarżyć się wprost do sądu na naruszenia dotyczące ich danych.
- Niestety, dotychczas nie została w Polsce wdrożona dyrektywa „policyjna”, która mówi, na co mogą pozwolić sobie służby specjalne w sprawie danych osobowych obywateli. Chociaż termin upłynął w maju, rząd nadal nie przesłał projektu do Sejmu. Co gorsza, nie widać, by uwagi zgłaszane w konsultacjach były brane pod uwagę, mimo że dotyczą spraw kluczowych.

24. Brakuje w Konstytucji obywatelskiego prawa dostępu do internetu i mediów społecznościowych (ostatnio uznanego przez sądy amerykańskie). Internet jest na tyle ważną społecznie przestrzenią, że prawo swobodnego dostępu do tego medium powinno być szeroko aprobowane. Powszechny dostęp do informacji i możliwość jej rozpowszechniania powinny być jednak uregulowane w sposób proporcjonalny, bez naruszania innych praw.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Jeszcze niedawno na internet patrzyliśmy wyłącznie jako miejsce nowych możliwości, które powinny być dostępne dla wszystkich. Rok 2018 zmienił jednak to wyobrażenie – informacje o nadużyciach w sieci, stosowaniu automatów i pozyskiwaniem informacji w kampaniach politycznych i marketingowych każą inaczej przyjrzeć się problemowi
- Tym większe znaczenie ma popularyzacja zeszłorocznego raportu NASK „Nastolatki 3.0” o tym, jak ludzie młodzi korzystają z sieci

Zdrowie, praca, dom

Zdrowie

25. W edukacji lekarzy większy nacisk należy położyć na prawa pacjenta.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Z perspektywy RPO wygląda to tak: nie realizujemy w dużej mierze gwarancji konstytucyjnej – a bez tego nie da się myśleć o prawach pacjenta. Przedstawiona w 2018 r. Informacja Roczna RPO pokazuje dokładnie, z jakimi problemami mierzymy się w tym zakresie. Bardzo wiele z nich ma wieloletnią historię
- **WIĘCEJ O PROBLEMACH ZWIĄZANYCH Z KONSTYTUCYJNYMI GWARANCJAMI DOTYCZĄCYMI ZDROWIA: <https://www.rpo.gov.pl/pl/kategoria-konstytucyjna/art-68-prawo-do-ochrony-zdrowia>**

26. Musimy wprowadzić i rozpowszechnić standardowe formularze zgody na zabieg medyczny. Kluczowa w nich jest szeroka i zrozumiała informacja o zabiegu, w tym o jego potencjalnych niekorzystnych następstwach.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Pracujemy nad konkretnymi postulatami dla Ministra Zdrowia. Wypracujemy je wspólnie z Komisją Ekspertów ds. Zdrowia przy RPO.
27. Konieczne jest wsparcie państwa dla opiekunów rodzinnych, ze szczególnym uwzględnieniem osób, które opiekują się chorymi nieposiadającymi orzeczenia o stopniu niepełnosprawności (m.in. Kongres wskazał na potrzebę stworzenia karty opiekuna rodzinnego, dzięki której miałby on m.in. prawo do szybszego dostępu do lekarza).
- Problem nie został rozwiązany, ale wiosenny protest dorosłych osób z niepełnosprawnościami i ich opiekunów w Sejmie uświadomił opinii publicznej narastanie problemu.
  - Warto też wiedzieć, że trwają prace nad ujednoczeniem systemu orzekania o niepełnosprawności. Bardzo jest ważne, by prowadzone były z uwzględnieniem zasad powszechnych konsultacji ze środowiskiem osób z niepełnosprawnościami oraz były nakierowane na wzmacnianie osób z niepełnosprawnościami i zapewnianie im dostosowanego do potrzeb wsparcia.
  - Pomoc osobom wymagającym wsparcia nie może spadać wyłącznie na barki najbliższych. Chcemy, by budowano lokalne systemy wsparcia – przecież demografowie ostrzegają, że w miarę starzenia się społeczeństwa osób potrzebujących wsparcia w samodzielnym życiu będzie przybywać. Dlatego Rzecznik cały czas promuje na spotkaniach lokalnych wypracowany przez ekspertów model – „System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania”
<https://www.rpo.gov.pl/pl/content/system-wsparcia-osob-starszych-w-srodowisku-zamieszkania>
28. Rozwój genetyki stawia nowe wyzwania bioetyczne. Potrzebujemy ustawy o wykonywaniu testów genetycznych właściwie chroniącej prawa osób badanych, a także osób, których wynik badania może dotyczyć (czyli także krewnych dawcy materiału genetycznego). Musimy podjąć wysiłek powszechnej

edukacji w sprawach testów genetycznych (dziś pacjenci nie rozumieją wielu informacji przekazywanych w tej dziedzinie przez lekarzy).

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- W 2018 r. RPO ponowił wystąpienie w sprawie prawnej regulacji wykonywania testów genetycznych dla celów zdrowotnych. Ministerstwo Zdrowia poinformowało, że trwają intensywne prace nad projektem ustawy w tej sprawie. Projekt ten ma być przyjęty przez Radę Ministrów jeszcze w tym roku
- **WIĘCEJ O DZIAŁANIACH RPO W SPRAWACH BIOETYKI:**
<https://www.rpo.gov.pl/pl/kategoria-tematyczna/bioetyka>

29. Musimy wprowadzić środowiskowy model ochrony zdrowia psychicznego. Jest to bowiem najlepszy model opieki psychiatrycznej: pomoc osobom w kryzysie jest świadczona przede wszystkim blisko domu, a nie tylko w zamkniętych szpitalach psychiatrycznych.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- 1 lipca 2018 r. wdrożony został „program pilotażowy w centrach zdrowia psychicznego”, którego celem jest „przetestowanie środowiskowego modelu psychiatrycznej opieki zdrowotnej opartego na centrach zdrowia psychicznego w aspektach organizacji, finansowania, jakości oraz dostępności do świadczeń opieki zdrowotnej”. Pilotaż ma trwać do 30 czerwca 2021 r. Będziemy sprawdzać jego wyniki i dalsze działania władz publicznych.

30. Ważne jest wspieranie inicjatyw osób z doświadczeniem kryzysu psychicznego i chorujących psychicznie. Musimy się nauczyć, jak ważne role mają oni do odegrania: członka grupy samopomocowej, doradcy telefonicznego, działacza społecznego, przyjaciela, pełnoprawnego członka rodziny, towarzysza w zdrowieniu.

31. Instytucja ubezwłasnowolnienia powinna zostać zniesiona i zastąpiona elastycznym, szerokim systemem wsparcia w podejmowaniu decyzji.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- We wrześniu 2018 r. postulat ten powtórzył wobec polskich władz Komitet ONZ ds. osób z niepełnosprawnościami. Podczas publicznego dialogu Komitetu z polskim rządem w Genewie (dotyczył tego, jak Polska realizuje Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych) przedstawiciele rządu ujawnili, że przymierzają się do zmiany prawa, choć będzie to niewątpliwie proces, który zajmie kilka lat

- RPO pisał ostatnio w tej sprawie do Senatu RP w związku ze złożoną petycją do Senatu. Przystąpił też do postępowania przed TK w sprawie niezgodności z Konstytucją instytucji prawa cywilnego, jaka jest ubezwłasnowolnienie całkowite.

32. Osoby starsze muszą mieć prawo do starzenia się u siebie, w swoim miejscu zamieszkania, muszą mieć zagwarantowane prawo do decydowania o sobie. Konieczne jest prowadzenie kompleksowych, skoordynowanych działań, uwzględniających przy tym indywidualne potrzeby seniora, co będzie także alternatywą dla opieki w domu pomocy społecznej. Do pracy nad tym zobowiązane są władze centralne i lokalne, a także wszystkie instytucje i organizacje społeczne, które zajmują się prawami osób starszych.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- W Polsce istnieją swoiste wyspy, na których rozwija się deinstytucjonalizacja. W ramach spotkań regionalnych rzecznik odwiedza organizacje i inicjatywy, które są zaangażowane w ten proces. Eksperti Komisji ds. Osób Starszych, która działa przy RPO, przygotowali też zalecenia dotyczące wsparcia osób starszych w środowisku
- Dobre praktyki to za mało. RPO z organizacjami społecznymi apelował o przyjęcie Narodowego Programu Deinstytucjonalizacji, który ułatwiłby stosowanie jednolitych standardów w całym kraju. Rząd nie dostrzegł jednak potrzeby wdrożenia tego postulatu, warto kontynuować starania w tym zakresie.

Praca

33. Do zadań państwa należą działania, które doprowadzą do pogłębienia społecznego wymiaru pracy i będą przeciwdziałały przedmiotowemu traktowaniu pracowników. Bez tego nie uda się zwiększyć innowacyjności polskiej pracy.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- W 2018 r. Sejm wykonał w końcu wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 2015 r. stwierdzający, że osoby na umowach-zleceniach i samozatrudnieniu mają prawo zrzeszać się w związkach zawodowych
- Rzecznik wraz z Urzędem Zamówień Publicznych promował klauzule społeczne w zamówieniach publicznych – dzięki nim kontrakty mogą zawierać z instytucjami publicznymi ci, którzy nie działają dla zysku, ale po to by, dając zatrudnienie, wspierać osoby potrzebujące w usamodzielnianiu się
- Rzecznik opublikował ważną publikację „[Przeciwdziałanie mobbingowi i dyskryminacji w służbach mundurowych](#)”. Zebrał w niej regulacje dotyczące wszystkich służb, co ułatwia promowanie dobrych praktyk i zwiększa świadomość przełożonych i podwładnych

- Od wiosny obowiązują przepisy o niehandlowych niedzielach

34. Przy reformowaniu prawa pracy konieczny wydaje się powrót do idei zakładu pracy pojmowanego jako wspólnoty osób. Bariery, które musimy pokonać, są także niskie płace oraz dominujący styl kierowania pracownikami.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Zmiany w kodeksie pracy zaproponowała w marcu Komisja Kodyfikacyjna Prawa Pracy. Wzbudziły one jednak kontrowersje i rząd ogłosił, że nie zostaną wprowadzone w tej kadencji.
- Nieuchronne jest jednak prowadzenie działań uelastyczniających i dostosowawczych, umożliwiających objęcie prawem pracy różnych kategorii zatrudnionych.

35. Niezbędne są modyfikacje systemu emerytalnego oraz wydłużanie karier zawodowych. Procesy demograficzne już w najbliższych latach mogą doprowadzić do obniżenia wysokości wypłacanych emerytur. Mogą też zagrozić możliwości finansowania rosnących wydatków emerytalnych. Zmiany muszą mieć charakter kompleksowy i dotyczyć zarówno zmian konstrukcyjnych (nowe filary), jak i parametrycznych (staż ubezpieczenia, wiek emerytalny). Realność tych zmian musi być wypracowana w toku debaty o charakterze społecznym.

- W tym roku do bardzo wielu z nas ZUS wysłał kolejne informacje o odłożonych na koncie emerytalnym środkach, a także – o spodziewanej wysokości świadczenia. Dla wielu z nas jest to szok, jednak do tej pory nie udało się rozpocząć debaty o tym, jak poprawić system emerytalny.
- W debacie tej konieczne jest zwłaszcza uwzględnienie długofalowych skutków wpływu obniżenia wieku emerytalnego na sytuację świadczeniobiorców oraz efektów utrzymania różnicy wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn.
- Z danych przedstawionych przez ZUS podczas posiedzenia Komisji Ekspertów ds. Osób Starszych 12 października 2018 r. wynika, że obniżenie wieku emerytalnego nie zwiększa wydatków w budżecie państwa, ale również powoduje, że osoby starsze będą otrzymywać niższe emerytury. Oznacza to zwiększenie ubóstwa osób starszych. Zmiany muszą mieć zatem charakter kompleksowy i dotyczyć zarówno zmian konstrukcyjnych (nowe filary), jak i parametrycznych (staż ubezpieczenia, wiek emerytalny). Realność tych zmian musi być wypracowana w toku debaty o charakterze społecznym.

Prawo do mieszkania

36. Państwo musi konsekwentnie realizować programy taniego budownictwa. Bez wystarczającej liczby dostępnych finansowo i funkcjonalnie mieszkań nie da się osiągnąć stanu równowagi w zakresie ochrony praw zarówno właścicieli mieszkań (wynajmujących), jak i lokatorów.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- W tej sprawie bardzo wiele jest do zrobienia. Rządowy Program Mieszkanie+ napotkał trudności w realizacji. Do tego ustawa wprowadzająca program zakłada, że z mieszkań na wynajem można eksmitować do noclegowni także rodziny z małymi dziećmi, osoby obłożnie chore czy z niepełnosprawnościami
- Rozwiązania wymaga sprawa książeczek mieszkaniowych, potrzebne są poprawki w prawie spółdzielczym, bardzo brakuje systemowych rozwiązań reprivatyzacyjnych – wszystkie te problemy zostały prawnie zanalizowane. Wiadomo, w jaką stronę warto iść.

37. Nadal trzeba prowadzić prace nad zasadniczą zmianą ustawy o ochronie praw lokatorów, w tym nad zapewnieniem gminom możliwości bardziej elastycznego gospodarowania zasobami mieszkań komunalnych.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Została uchwalona duża nowelizacja ustawy o ochronie praw lokatorów, jednak w swej zasadniczej części nowe regulacje zaczną obowiązywać dopiero w 2019 r. i wówczas będzie możliwa ocena efektów tych zmian
- Nadal nie ma ustawy kompleksowo rozwiązującej problem reprivatyzacji

38. Utrata pracy za granicą łatwo może prowadzić do bezdomności. Problemem bezdomności Polaków za granicą trzeba się zajmować systemowo, a nie incydentalnie. Musimy wpływać na zmiany w prawie wspólnotowym (unijnym) w stałym i ścisłym kontakcie „na miejscu” z Polakami, których te problemy dotyczą. Trzeba zwiększać środki na wspieranie działalności streetworkerów i polskich organizacji pozarządowych działających „na miejscu”, zwiększać liczebność służb konsularnych w krajach UE, tworzyć „domy polskie” dla bezdomnych Polaków za granicą.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Mnóstwo rzeczy daje się zrobić także oddolnie, trzeba tylko wiedzieć, jak się do tego zabrać. Rzecznik włączył się w kampanię na rzecz przeciwdziałania bezdomności, działając na rzecz Miejskiej Karty Praw Osób Doświadczających Bezdomności. Taka karta, wdrażana lokalnie, pozwala budować programy wsparcia i tak organizować pomoc, by jak najwięcej osób wychodziło z kryzysu bezdomności
- Opublikował też książkę [o sprawdzonych rozwiązaniach](#), jak budować prewencyjne mechanizmy, „sieci bezpieczeństwa” dla osób wypadających z rynku mieszkaniowego, dzięki którym nie staną się one bezdomne.
- **DZIAŁANIA RPO DOTYCZĄCE BEZDOMNOŚCI:** <https://www.rpo.gov.pl/pl/kategoria-tematyczna/osoby-w-kryzysie-bezdomnosci>

Ochrona środowiska (partycypacja, konsultacje, procedury).

39. Uciążliwe inwestycje blisko domostw i osiedli to coraz bardziej poważny problem. Ludzie mają prawo zabierać głos w tych sprawach, ale nie robią tego często, bo nie znają swoich praw. Musimy nauczyć się korzystać z praw wynikających z Konwencji Aarhus (gwarantuje ona prawo do informacji i udziału w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska). Organy władzy publicznej powinny bezpośrednio stosować przepisy Konwencji z Aarhus.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- W tej sprawie najczęściej pomaga oddolna organizacja. Wokół problemu trzeba zmobilizować lokalną społeczność, nauczyć się brać udział w postępowaniu. Jest wiele organizacji, które wiedzą, jak to się robi (np. koalicja Stop Fermom). W październiku 2018 r. wspólnie z RPO podpisały one apel do rządu, by zmienić przepisy dotyczące odorów (smrodliwych inwestycji)
- Rzecznikowi udało się wygrać przez Trybunałem Konstytucyjnym sprawę stref ochronnych: Trybunał zgodził się, że czas, w jakim można było skarżyć uciążliwość np. lotniska blisko domu, był za krótki. Teraz, po nieuniknionej zmianie przepisów, wiele osób będzie mogło dochodzić swoich praw
- Rzecznik przyłącza się do spraw sądowych i wygrywa je (np. sprawa spalarni śmieci na warszawskim Radiowie, czy też budowy ferm nerek pod Kawęczynem)
- **DZIAŁANIA RPO DOTYCZĄCE ART. 74 KONSTYTUCJI (Bezpieczeństwo ekologiczne oraz ochrona środowiska) <https://www.rpo.gov.pl/pl/kategoria-konstytucyjna/art-74-bezpieczenstwo-ekologiczne-oraz-ochrona-srodowiska>**

40. Trzeba zmienić przepisy tak, by zatwierdzenie planu urządzenia lasu następowało w formie decyzji administracyjnej, co pozwoliłoby organizacjom ekologicznym na zaskarżanie takich rozstrzygnięć. Gospodarowanie lasem nie może być tylko sprawą wewnętrzną jego właściciela, bowiem jest to dobro wspólne wszystkich (por. postanowienie NSA z dnia 17 października 2017 r., sygn. II OSK 2336/17).

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Sprawa dotycząca Puszczy Białowieskiej była przedmiotem jednego z postępowań strategicznych RPO, czyli takich, kiedy Rzecznik staje w sądzie po stronie obywateli prezentując szeroką argumentację dotyczącą praw i wolności obywatelskich. Niestety, polskie sądy administracyjne odmówiły zajęcia się tą sprawą. Dopiero Trybunał Sprawiedliwości UE w Luksemburgu doprowadził do zatrzymania wycinki drzew w Puszczy.
- Po wyroku Trybunału Rzecznik wystąpił do Ministra Środowiska (pismo z 10 maja 2018 r.), wnioskując o określenie w ustawie formy zatwierdzania planu urządzenia lasu. Minister odmówił realizacji tego postulatu.

- Domagamy się poprawy prawa dotyczącego zasad wprowadzania zakazu wstępu do lasu i zasad korzystania z dróg leśnych
- Sprawa Puszczy Białowieskiej miała też niestety konsekwencje „policyjne” – obywatele protestujący przeciw wycince byli przez policję i Straż Leśną uznawani za osoby naruszające prawo. Nie tylko używana była wobec nich siła, ale i mieli potem postępowania wykroczeniowe. RPO zwracał uwagę, że z wyroku TS UE wynika wyraźnie, że protestujący działali w interesie publicznym, więc sprawy te powinny być z sądów wycofywane lub powinno dochodzić do uniewinnienia obwinionych.
- **WIĘCEJ O DZIAŁANIACH RPO W SPRAWIE PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ:**
<https://www.rpo.gov.pl/pl/kategoria-tematyczna/puszcza-bialowieska>

Osoby pozbawione wolności

41. Musimy zadbać o wprowadzenie skutecznych mechanizmów chroniących przed stosowaniem tortur w miejscach detencji.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Od 2017 r. sprawa stosowania w Polsce tortur jednoznacznie kojarzy się ze śmiercią Igora Stachowiaka, młodego człowieka, który zmarł na komisariacie policji we Wrocławiu po tym, jak policjanci użyli wobec niego paralizatora. Sprawa ta ciągle toczy się przed sądem. Równie ważnym zadaniem, jak osądzenie winnych, jest jednak zapobieganie stosowaniu tortur w przyszłości
- Niestety problem tortur występuje w dalszym ciągu. W 2018 r. przedstawiciele KMPT podczas rutynowej wizytacji prewencyjnej na komisariacie w Rykach zobaczyli mężczyznę, który został pobity podczas przesłuchania zaledwie kilka godzin wcześniej.
- Od półtora roku RPO przypomina, że sprawdzoną na całym świecie metodą jest zapewnienie każdemu – a nie tylko osobom wykształconym i zamożnym – adwokata od początku zatrzymania. Niestety, od kwietnia 2017 r. Minister Sprawiedliwości nie odpowiedział na to precyzyjne i dobrze faktograficznie umotywowane wystąpienie.
- Przeciwdziałaniem torturom zajmuje się działający w ramach Biura RPO zespół Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur. Skupia się przede wszystkim na prewencyjnych wizytacjach miejsc pozbawienia wolności. Jednak od 2016 r. organizuje też regionalne debaty, na które zaprasza przedstawicieli policji, więziennictwa i osoby pracujące w innych miejscach, gdzie przebywają osoby pozbawione wolności.
- RPO organizował też we współpracy z Biurem Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie debatę „Państwo bez tortur”. Takie debaty ułatwiają opinii publicznej zrozumienie problemu i zmianę nastawienia do niego.

42. Zatrzymany od pierwszych chwil musi mieć dostęp do obrońcy. Dotyczy to zwłaszcza osób, których nie stać na obrońcę z wyboru. Potrzebne są rzetelne badania medyczne każdej osoby zatrzymanej, trzeba zagwarantować prawo do bezzwłocznego poinformowania osoby trzeciej o zatrzymaniu.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- O taką zmianę RPO występuje od lat. W tym roku podobny postulat powtórzył europejski Komitet ds. Tortur (CPT) przedstawiając Polsce swoje zalecenia dotyczące przeciwdziałania torturom, oraz okrutnemu i nieludzkiemu traktowaniu

43. Nie możemy akceptować zachowań noszących znamiona tortur – do tego potrzebna jest edukacja społeczna.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur pracował w 2018 r. nad przygotowaniem kampanii społecznej w sprawie niedopuszczalności tortur. Jej celem jest podniesienie świadomości społecznej na temat tortur oraz mechanizmów przeciwdziałania im. Musimy doprowadzić do bezwzględного zakazu tortur

44. Prawo musi jasno wskazywać, czym jest przestępstwo tortur (teraz polskie prawo zna takie pojęcie tylko w przypadku jeńców wojennych). Żadna sytuacja nie może uzasadniać stosowania tortur.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- RPO po raz kolejny zaapelował o wprowadzenie jasnych przepisów o zakazie tortur do polskiego prawa. Dziś takiego zakazu nie ma.

45. W przypadku stwierdzenia tortur trzeba wprowadzać nadzór parlamentarny nad działaniem służb, w których do takiego przypadku doszło. Jest to skuteczny sposób oddziaływania na osoby nadzorujące miejsca detencji, i ważny element edukacji (także osób odpowiedzialnych za tworzenie prawa).

- Nadal takiego nadzoru nie mamy. Problemy z wyjaśnieniem śmierci Igora Stachowiaka są doskonałym dowodem na to, jak bardzo taki nadzór jest potrzebny. Sprawa ta przez ponad rok nie toczyła się tak, jak trzeba – przełomem okazał się dopiero reportaż dziennikarza, który po roku od tragicznego zdarzenia ujawnił opinii publicznej, że zatrzymanego i skutego kajdankami człowieka policjanci torturowali paralizatorem.

46. Musimy wprowadzić efektywny system identyfikacji ofiar tortur wśród cudzoziemców szukających w Polsce ochrony międzynarodowej. Wciąż do polskich strzeżonych ośrodków dla cudzoziemców kierowane są osoby, które w swoim kraju doświadczyły tortur. Jest to niezgodne z polskim prawem.

Umieszczanie takich osób w miejscach detencji powoduje kolejne traumy, nie pozwala też na niesienie odpowiedniej pomocy psychologicznej.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Z badań Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur wynika, że w naszych ośrodkach dla cudzoziemców przebywają ludzie, którzy w innych krajach byli torturowani. Niestety, polskie władze nie reagują na te informacje. Te osoby nadal przebywają w zamknięciu, mimo że i lekarze i psychologowie potwierdzają, że potrzebne jest im wsparcie, a nie kraty, bo takie traktowanie pogłębia straszliwą traumę.
- **WIĘCEJ O DZIAŁANIACH RPO DOTYCZĄCYCH PRZECIWDZIAŁANIU TORTUROM:** <https://www.rpo.gov.pl/pl/konstytucja-art-40-zakaz-tortur-nieludzkiego-i-ponizajacego-traktowania>

Sytuacja osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w jednostkach penitencjarnych

47. Musimy nauczyć służby, by reagowały na niepokojące sygnały w zachowaniu zatrzymanego, tymczasowo aresztowanego, skazanego. Chodzi o sygnały, które mogą wskazywać na niepełnosprawność intelektualną lub psychiczną.

To pozwoli na wczesną identyfikację osób wymagających szczególnego traktowania i właściwe rozpoznanie ich potrzeb. Potrzebny jest też sprawny system przepływu informacji na temat trudności występujących u tych osób między organami, pod władzą których przebywają (policja, prokuratura, sąd, Służba Więzienna).

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- W 2018 r. Rzecznik ogłosił swój Raport: po zbadaniu sytuacji ponad 100 osób chorujących psychicznie lub z niepełnosprawnością intelektualną w jednostkach penitencjarnych, okazało się, że większość przypadków wymagała interwencji. W 35 przypadkach RPO zakwestionował wyroki sądowe.
- RPO zarekomendował konkretne zmiany prawa
- RPO stale interweniuje w przypadkach budzących wątpliwości – przykładem jest sprawa studenta, który mimo choroby psychicznej trafił do aresztu, gdzie nie mógł otrzymać odpowiedniej pomocy
- **WIĘCEJ:** <https://www.rpo.gov.pl/pl/kategoria-tematyczna/wiezniowie-z-niepegnosprawnoscia-psychiczna-lub-intelektualna>

48. Osoba skazana lub tymczasowo aresztowana, u której stwierdzono chorobę psychiczną, powinna być niezwłocznie przeniesiona do szpitala psychiatrycznego. W przywieźiennych szpitalach psychiatrycznych dostępna jest tylko farmakoterapia – nie ma psychoterapii czy terapii warsztatowej.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- W przywieźiennych szpitalach psychiatrycznych dostępna jest właściwie tylko farmakoterapia. Szpitale te nie mają warunków niezbędnych do leczenia i rehabilitacji osób chorych psychicznie, w postaci niezbędnej bazy i wyspecjalizowanej kadry terapeutów i pracowników socjalnych. Dlatego w przypadku stwierdzenia choroby psychicznej, po krótkotrwałej terapii i postawieniu ostatecznego rozpoznania, osoby te powinny być kierowane do dalszego leczenia w wolnościowych szpitalach psychiatrycznych.
- W tej sprawie RPO kierował liczne wystąpienia do Ministra Sprawiedliwości i Ministra Zdrowia. Resort zdrowia oraz sprawiedliwości zadeklarował powołanie wspólnego zespołu roboczego, który ma stworzyć podstawy prawne dla umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym o odpowiednim stopniu zabezpieczenia osób, którym sąd penitencjarny udzielił obligatoryjnej przerwy w karze z powodu choroby psychicznej. Rzecznik nie zna (choć się o to pytał) efektów tych działań

Polska i Europa

49. Potrzeba jest nam wspólnota oparta na wartościach. Politycy nie zawsze potrafią o tym rozmawiać, ale Unia Europejska zbudowana jest właśnie na wartościach, na kulturze judeochrześcijańskiej. Rozważna polityka polega na tym, że nie wstydzimy się ani pragmatyzmu, ani wartości. Zamiast zamykać się, spróbujmy realizować ideał gościnności.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Sytuację, w jakiej się dziś znajdujemy, dobrze oddaje raport Specjalnej Sprawozdawczynie ONZ ds. praw kulturalnych (była ona w Polsce jesienią 2018 r.). Prof. Karima Bennoune wyraziła obawę, iż erozja wolności w dziedzinie kultury zagraża bogactwu życia kulturalnego w Polsce.
- Szczególnie niepokojące jest zjawisko coraz częstszego uznawania niektórych tego rodzaju poglądów za normalne, czego przejawem jest wyrażanie ich bez żadnych konsekwencji przez niektórych urzędników państwowych. Musimy na to reagować natychmiast, m.in. poprzez pociąganie do odpowiedzialności urzędników posługujących się mową nienawiści. Pojawiają się też grupy neonazistowskie i neofaszystowskie, które dążą do uzyskania wpływu na młodzież, wykorzystując do tego celu – jak dowiedziała się Specjalna Sprawozdawczyna – m.in. wydarzenia kulturalne, w tym festiwale muzyczne.

50. Nie możemy odgradzać się od innych. Społeczeństwo, które się zamyka i pogrąża w „naszości”, zagraża istnieniu wspólnoty – w takiej społeczności trzeba ciągle wskazywać kozła ofiarnego (tego, kto nie jest dostatecznie „patriotyczny”, nie dość „narodowy”, nie dość „nasz”).
51. W ramach solidarnej polityki migracyjnej z Unią Europejską i przyjęcia przez Polskę uchodźców, którzy już dotarli do Europy, pożądanym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie polityki migracyjnej, zakładającej przyjęcie z góry określonej liczby uchodźców, którym Polska będzie w stanie zapewnić realną pomoc. Państwo, wyrażając zgodę na pobyt uchodźców, bierze odpowiedzialność za te osoby w zakresie uzyskania dostępu do edukacji, pracy czy wdrożenia w proces integracji. Należy zatem przyjąć tylu uchodźców, dla ilu Polska będzie w stanie przygotować kompleksową ofertę pomocy i integracji. Wówczas migranci będą mogli wykorzystać w pełni swój potencjał, także z korzyścią dla Polski.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Rząd uchylił dotychczasową Politykę migracyjną. Podjął prace nad nowym dokumentem programowym – warto apelować, by uwzględniał on wartości, na których opiera się wspólnota europejska. Już teraz wiadomo, że priorytetem będzie bezpieczeństwo państwa i ekonomiczny wymiar migracji. Dlatego też Rzecznik w wystąpieniach przypominał, że ostateczny dokument będzie musiał uwzględniać istniejące gwarancje praw i wolności człowieka, których podmiotami są przybywający i przebywający na terytorium Polski cudzoziemcy.
- Władze publiczne powinny zmienić swoje podejście do migrantów przymusowych, którzy w Polsce, jako bezpiecznym dla nich kraju, chcą skorzystać z prawa do złożenia wniosku o ochronę międzynarodową i z takim zamiarem próbują wjechać na terytorium Polski.
- Rzecznik z niepokojem obserwuje sytuację panującą na kolejowym przejściu granicznym w Terespolu, przez które do Polski usiłują dostać się cudzoziemcy z Czeczenii i Tadżykistanu. Nie mają oni dokumentów uprawniających do przekroczenia granicy, ale deklarują zamiar złożenia w Polsce wniosku o udzielenie im ochrony międzynarodowej. Mają prawo wjechać do Polski, ale Straż Graniczna w Terespolu odmawia im tego.

Europejska Konwencja Praw Człowieka

52. Niewiele wiemy o orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz). Nawet sędziowie sądów powszechnych i administracyjnych, wydając wyroki, rzadko powołują się na orzeczenia Trybunału. Tymczasem znaczenie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka nie ogranicza się jedynie do poziomu międzynarodowego. Europejski Trybunał Praw Człowieka funkcjonować może dobrze tylko wtedy, gdy większość naruszeń praw człowieka już na poziomie krajowym zostanie udaremniona lub skorygowana. Dlatego też pożądanym jest upowszechnianie wiedzy o Konwencji i orzecznictwie ETPCz.

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Najważniejsze wyroki dotyczące Polski można od tego roku znaleźć w Informacji Rocznej RPO o stanie przestrzegania praw człowieka.
- W marcu 2017 r. RPO, przedstawiciele Naczelnej Rady Adwokackiej Krajowej Izby Radców Prawnych, Instytutu Nauk Prawnych PAN oraz siedmiu kancelarii prawnych podpisali porozumienie w sprawie tłumaczenia wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

53. Warto przypominać o pierwszeństwie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka wobec prawa krajowego i możliwości jej bezpośredniego stosowania w przypadku niezgodności przepisów krajowych z Konwencją.

54. Konieczne jest też monitorowanie wykonywania wyroków ETPC przez Polskę, zarówno w kontekście systemowym (realizacja rekomendacji wynikających ze spraw nie tylko przeciwko Polsce, ale tych, z którymi wystąpili obywatele innych krajów), jak i indywidualnym (wypłacanie odszkodowań Polakom, którzy wygrali swoje sprawy).

CO ZOSTAŁO ZROBIONE?

- Do tej pory aktywnie działał międzyresortowy Zespół do spraw Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który pracował na rzecz wykonywania wyroków. Nadal jednak nie powołano sejmowej podkomisji zajmującej się tą problematyką, mimo licznych wezwań RPO.
- RPO monitoruje wykonywanie orzeczeń P. i S. v. Polska, Tysiąc v. Polska i R.R. v. Polska. Np. w 2018 r. RPO skierował wystąpienie do Ministra Zdrowia w związku z decyzją Komitetu Ministrów Rady Europy dotyczącą niewykonania wyroku P. i S. v. Polska (Komitet zwrócił uwagę na istnienie rozdzwisku między teoretycznie zapewnioną możliwością terminacji ciąży a rzeczywistym do niej dostępem). Rzecznik w wystąpieniu ponownie wskazał na konieczność uregulowania zasad informowania pacjentów o możliwości uzyskania przez nich świadczeń zdrowotnych, których im odmówiono z uwagi na powołanie się lekarza na klauzulę sumienia.